

# Memorie și istorie în literatura concentraționară

Viviana Ivlampie

---

**Abstract:** *The concentrationary literature was, during the 20<sup>th</sup> century, a kind of writing which, born from the traumatic experiences generated by applied totalitarian ideologies, aimed to remain a precise memory of those times, a fact that turns it into a firsthand historical source. This paper analyses two case studies: Communism and Nazism, presenting how this literature is a living source and how it is used by the scholars specialised in researching the totalitarian phenomenon.*

**Keywords:** *memory, history, totalitarianism, concentration camps, genocide*

Comunismul a cucerit multe inimi, ceea ce i-a permis să ia amploare ca fenomen de masă. De aceea, în rândurile comuniștilor întâlnim atâția oameni cumsecade, care nu au fost distruși moral și au crezut cu tărie în valorile sistemului. Printre ei întâlnim și scriitori de marcă, unii s-au raportat la crezul comunismului până la capătul vieții, alții, în figura lui Panait Istrati, s-au dezis de crez, având revelația minciunii ideologice și a dezastrului real al aplicării teoriei marxiste. Dar, din păcate, în această categorie a celor care au crezut au intrat și spirite înguste, obtuze care, chiar și atunci când au suferit în lagăre, au refuzat cu îndărătnicie să vadă dincolo de ideologie. Soljenițin prezintă în *Arhipelagul Gulag* (vol. II) câteva cazuri de acest gen, denumind personajele „capete pătrate”: Olga Sliozberg, al cărei soț fusese deja arestat, când au venit cekiștii să facă percheziție și s-o ridice și pe ea, nu a mai prididit, timp de patru ore, să pună în ordine procesele-verbale ale congresului stahanoviștilor din industria de perii, făcându-și mai mari griji pentru evidența lor, decât pentru proprii copii. Comisarul care dirija percheziția nu s-a putut abține și a spus: „Da` du-te odată și ia-ți la revedere de la copii!” [Soljenițin, 1997: 226]

Elizaveta Tvetkova a primit o scrisoare de la fiica ei în timp ce-și ispășea pedeapsa: „Dragă mamă, spune-mi, scrie-mi – ești vinovată sau nu?... Aș vrea să fii nevinovată; dacă-i așa, nu intru Komsomol și n-am să iert nicicând ce ți s-a întâmplat. Dar dacă ești vinovată, nu-ți

mai scriu și am să te urăsc toată viața”. Și femeia, comunistă convinsă, preferă să-și asume o vinovăție inexistentă și să-și atragă asupra ei ura fiicei, dar în nici un caz asupra puterii sovietice. Îi va răspunde: „Sunt vinovată... Intră în Komsomol”. [Soljenițin, 1997: 227]

Nikolai Arkadieviici Vilencik după 17 ani de pușcărie spune: „Noi am avut încredere în partid, și nu ne-am înșelat!”

Prin arestarea comuniștilor devotați, Stalin încălcase un tabu ce părea intangibil. Dar, iată, tot Soljenițin nu spune ce explicații își ofereau unul altuia loialiștii: arestarea lor este o „lucrătură a serviciilor de spionaj străine”; sau o acțiune a NKVD-ului, care este plin de sabotori, sau „opera enkavediștilor locali”. În toate aceste cazuri se recunoșteau vinovați pentru că și-au pierdut vigilența! În loc să acuze regimul, îl scuza! „Stalin nu știe nimic. Stalin nu știe de aceste arestări! Dar și când o să afle, toată această bandă va fi făcută fărâme, iar noi vom fi eliberați!”

Majorității loialiștilor nici nu le putea trece prin cap că Partidul ar fi putut greși, cu atât mai puțin Stalin! S-a comis o greșeală o dată cu arestarea lor, care sigur va fi corectată, deoarece sunt nevinovați. Credulitate, prostie, încăpățănare, principii încremenite sau toate la un loc? Cum puteau să-și schimbe concepția despre lume și viață doar pentru simplul motiv că au ajuns la pușcărie?

Morala *sui generis* a deținuților politici ai lagărelor sovietice din contingentul 1937 (comuniști onești!) este următoarea: eu nu sunt vinovat, am fost arestat dintr-o eroare, iar toți din jurul meu sunt dușmani ai poporului, care au făcut ei ceva de au ajuns la pușcărie.

Spre necinstea lor au devenit „ciripitori”, după cum li se spune în literatura concentraționară, dacă nu cumva mai mult, torționari.

S-au dezis de ceilalți deținuți politici, arestați din alte considerente politice, dar mai grav s-au dezis de tovarășii lor, care în parte fuseseră împușcați deja. Umilință, josnicie, nimicnicie de dragul genialității Marelui Conducător, cât și a poziției ocupate în ierarhia socio-politică.

Am putea chiar, să-i compătimim pe acești ortodocși ai regimului stalinist dacă și-ar recunoaște nu numai suferința, ci și vinovăția.

Perfidia comunistă mai poate fi remarcată și în abordarea principiului egalității. Este clar că nici într-o democrație reală, oamenii nu pot fi egali și cu atât mai puțin într-un regim care instituie privilegii pentru clasa aflată la conducere – respectiv membrii de partid și nu toți, ci marii demnitari. Astfel, aceștia se constituie într-o castă care beneficiază de aprovizionare diferită și pe specialități și nu pe taloane, ca restul populației, de la magazinele sau gospodăriile de partid. Lo-

cuițe în zone cât mai aproape de centru și, de ce nu, cu ceva mai multe camere, pentru toată familia; mașină de serviciu, cu șofer evident, dar și pentru deplasări personale, eventual familiale; priorități/facilități în relațiile cu aparatul administrativ-birocratic; stațiuni de odihnă sau de tratament exclusiviste; sume modice la cantina partidului etc. Populația nu-i mai percepe pe potențaii regimului drept „lupi”, ci mai degrabă porci.

Pe de altă parte, Führer-ul lansa lozinci manifest ierarhice ale regimului nazist. Elita era îndreptățită să aibă avantaje, de orice natură, ceilalți beneficiind doar de drepturi minore.

O altă posibilă comparație între cele două regimuri totalitare ar fi cea privind lagărele. Tipologia lagărelor de concentrare și de exterminare se trunchiază perfect pe ideologia și scopurile regimurilor studiate. Naziștii au făcut din exterminare scopul lor mărturisit. Sovieticii, însă, nu. Programul primilor viza ordinea și „curățenia rasială” care trebuiau realizate într-un timp foarte scurt, în timp ce programul sovieticilor, lansat pe termen lung, avea suficient timp și spațiu la dispoziție pentru epurare socială. În cazul evreilor deportați de naziști era vorba de a aneantiza o parte a speciei umane, chiar dacă se folosea forța de muncă a câtorva înainte de a intra în camera de gazare. În URSS era vorba de a izola, de a pedepsi, de a reeduca elementul dușmănos, dar și de a produce (vorbim despre forța de muncă gratuită), chiar dacă aceasta ducea la moartea deținuților.

Lagărele de muncă sovietice și naziste din perioada 1933-1940 fac parte, după clasificarea filosoafei germane Hannah Arendt, din etapa „purgatoriului” în care izolarea se îmbină cu munca forțată și cu pretenții de reeducare ideologică. În acest interval, obiectivul nu este de a extermina, ci de a „curăți”, dezinfecța societatea de elementele „contaminate”. Perioada cuprinsă între 1940-1945 este înscrisă, de aceeași autoare, în categoria „infernului”, iar de aici fac parte lagărele de concentrare naziste. Aici este domeniul răului absolut unde totul este organizat minuțios și sistematic în vederea înjosirii morale și fizice a individului, a eliminării sale. Totul este făcut să distrugă demnitatea umană și, de preferat în cele mai cumplite suferințe.

Ne asumăm însă responsabilitatea de a include atât în *Hades*, *Purgatoriu* cât și în *Infern* și milioanele de victime ale lagărelor sovietice, și nu numai din această perioadă, ci încă de la înființarea lor, din 1917, de către Lenin și până în 1956.

În decembrie 1917 Lenin a propus utilizarea muncii forțate, pentru funcționarii aflați în grevă și, în februarie 1918, a cerut să fie mărit

numărul locurilor de detenție, deoarece, potrivit opiniei sale, oprirea marea fiscală nu merita mai puțin de zece ani de închisoare, plus zece ani de muncă forțată. La 13 ianuarie este desființată direcția principală a coloniilor de reeducare prin muncă.

La această clasificare întreprinsă de H. Arendt, clasificare întocmită după trei concepții de evoluție a vieții de după moarte, autorii lucrării *Secolul lagărelor* Joël Kotek și Pierre Rigoulot, mai adaugă tărâmul *Gheenei* care se referă la existența celor șase centre naziste de execuție imediată (SK). „Aici nu mai există povești sau eroisme, ci numai moartea imediată într-un anonimat absolut. Masele de oameni sunt tratate aici ca și cum nici n-ar mai exista. Dispar, în zdrobitoarea lor majoritate, imediat după sosire”. [Kotek, Rigoulot, 2002: 37]

Acest al patrulea ideal-tip este introdus de autorii menționați tocmai pentru a evidenția unicitatea *Șoah*-ului (termen ebraic pentru „catastrofă” preferat de evrei celui de *Holocaust* care înseamnă sacrificiu).

Cu toată intuiția formidabilă a distinșilor teoreticieni ai fenomenului concentraționar avem și mărturii directe ale celor care au supraviețuit planurilor criminale fie ale unui regim sau altul, fie ambelor. Înscriem aici pe Kravcenko, David Rousset, Vasili Grossman, Al. Soljenițîn, Ioan Ioanid, Primo Levi, Margarete Buber-Neumann, Romain Gary, Germaine Tillion etc.

Margarete Buber, după numele soțului (evreu, fiul filosofului Martin Buber), după divorț îl întâlnește pe Heinz Neumann (unul dintre principalii conducători ai Partidului Comunist German) și trăiește cu el în concubinaj, adăugându-și totuși numele lui la al ei. (Neumann, provenind dintr-o familie evreiască liberală și înstărită, refuza orice identificare etnică și se visa cetățean al lumii). Heinz Neumann va deveni un apropiat colaborator al lui Stalin până la începutul anilor 1930, când datorită poziției sale violent antinaziste va fi suspectat de „deviaționism”. Când în 1935 i s-a cerut să scrie o pagină elogioasă cu privire la noua politică a fronturilor populare a refuzat, pentru că nu voia să scrie altceva decât ce gândea, și-a semnat, de fapt, propria condamnare. Va fi arestat în aprilie 1937, condamnat la moarte și împușcat în noiembrie 1937. La numai un an (iunie 1938) va fi arestată și Margarete Buber-Neumann, care va cunoaște soarta tristă a închisorilor și lagărelor atât staliniste (1938-1940) cât și hitleriste (1940-1945). În prima ei carte *Prizonieră a lui Stalin și a lui Hitler*, apărută în 1948, face o analiză a celor două experiențe totalitare personale devenind astfel atât un martor demn de crezut al lipsei

de omenie, specifică ambelor regimuri, cât și un memorialist fidel. „Ura mea față de lagărele de concentrare germane este exact la fel de mare ca aceea față de lagărele dictatorului Stalin”. („Qui est pire, Satan ou Belzebuth?”, *Le Figaro littéraire*, din 25 februarie 1950)

Atât lagărele de concentrare sovietice, cât și cele naziste au ca scop principal exercitarea puterii politice prin teroare (ca esență a ideologiei) producând totodată statului mână de lucru ieftină și care poate fi supusă oricărei corvezi, oricât de umiltoare ar fi. Deținuții politici, în număr mare la început (opozanți comuniști germani în lagărele hitleriste și adversari politici în lagărele sovietice), se pierd cu timpul în marea masă a deținuților de „drept comun”, care instituie legea violenței și a bunului plac cu acordul autorităților. Bătăile și pedepsele sunt frecvente. Spre deosebire de lagărele germane, în cele sovietice aproape că nu găsești deloc dușmani ai regimului în adevăratul sens al cuvântului. Categoria de „deținut politic” nu era recunoscută oficial, dar ea exista în realitate. Acești deținuți erau numiți „Kr” de la contrarevoluționari până la război, apoi „58” după numărul articolului din Codul Penal după care erau condamnați. Pe durata a mai bine de 30 de ani numărul deținuților condamnați în baza acestui articol pentru activități contrarevoluționare (terorism 58-8; propagandă sau agitație politică 58-10; acțiuni în grup 58-11...) reflectă, de fapt, nivelul reprimării politice. În categoria „politicilor” puteau intra cu ușurință și cei care întârziu la uzină sau părăseau locul de muncă; cei care furau câteva spice deveneau sabotori ai producției colhoznice sau delapidatori; proasta funcționare a transporturilor făcea din lucrătorii acestora deținuți politici. „Puteau să fie folosite toate categoriile posibile și imaginabile: trădător, agitator, apartenența la unul dintre popoarele «pedepsite», criminal de război, sabotor. Mulți dintre deținuți nu înțelegeau pentru ce se aflau acolo. Acuzat de «troțkism», un țaran de toată isprava a înțeles «tractorism». [Kotek, Rigoulot, 2002: 117]

În lagărele naziste deținuții știau pentru ce sunt acolo, în Gulag nu puteau pricepe. Infernul sovietic este populat, în principiu, de „vinovați” ceea ce-l va determina pe David Rousset să spună: „Noi eram vinovați. Forța noastră era culpabilitatea”.

Și în ceea ce privește organizarea internă lagărele diferă: în cele naziste domnește o ordine meticuloasă, în vreme ce în cele sovietice haosul este la el acasă, încât te poți întreba care dintre cele două este preferabil. Naziștii pun accent pe curățenie, dezinfecție, chiar aerisiri obligatorii ale barăcilor; sovieticilor nu le pasă de condițiile de igienă – puricii, ploșnițele, mirosurile pestilențiale de fecale și urină se răs-

pândesc pretutindeni. Aprovizionarea cu alimente, chiar dacă insuficientă pentru oameni normali, trece prin vămuri nesfârșite începând de la comandantul lagărului până la ultimul distribuitor al rației zilnice. Al. Soljenițin ne informează despre „meniul” zekilor din Gulag: „cartofi sfrijiți și necurățați sau varză putredă, frunze de sfeclă, măzăriche și tărate aruncate într-un cazan cu apă constituiau supă. Ceea ce e cât de cât comestibil se fură întotdeauna pentru autorități. [...], pentru oploșiți și borfași; bucătarii trăiesc cu frica în sân, căci numai prin docilitate își pot păstra postul. Magazia de alimente eliberează și o anumită cantitate de grăsimi, „subproduse” de măcelărie (adică măruntaie, nu carne adevărată), mazăre, crupe, dar foarte puțin din toate acestea ajunge la craterul cazanului” [Soljenițin, 1997: 137]. Deținuții ambelor regimuri sunt înfometați pentru că nimănui nu-i pasă dacă mor sau nu. Alții le vor lua locul. Foamea, setea, frigul, căldura, tot ce ține de fiziologia umană, de supraviețuire, totul a fost speculat de autorități. D. Rousset, deținut comunist al lagărelor naziste, împărțind tutunul său cu un kapo știa că va primi un supliment de supă și pâine: „Mâncam. Mi-era atât de foame! Dar cât regretam foamea asta; ce n-aș fi dat să pot evita această experiență”.

Ce forță morală l-a determinat pe Rousset să se căiască pentru că i-a fost foame? Alți deținuți n-au avut nici o clipă remușcări pentru un blid de mâncare în plus, indiferent de ceea ce trebuiau să facă: de la șantaj, violență, turnătorie-complicitate, până la omor. Unii, nu numai că au acceptat supunerea, dar au încercat să demonstreze că este inevitabilă. „Se justificau față de ei înșiși distrugând demnitatea altora prin magnifica demonstrație că omul nu rezistă, că este suficient să imaginezi condițiile necesare pentru a distruge toate valorile” [Todorov, 2002: 42]

În literatura concentraționară, fie universală, fie românească, avem suficiente exemple ale comportării morale, imorale sau amorale chiar ale deținuților politici.

Și femeile au devenit deținute ale unui regim sau altuia fie din motive politice, fie doar pentru simplu motiv că erau evreice sau soții, mame, surori ai deținuților politici. Și în privința lor gradul de vinovăție este greu de stabilit. Doar „organele abilitate” știau pe ce criterii se făceau arestările și condamnările. Nici unei femei, din nici un lagăr, nu i-a fost ușor. Nici din punct de vedere fizic, nici din punct de vedere psihic. Și cu toate acestea, unele au rezistat mai bine decât bărbații. Începând de la limbajul vulgar, trivial de adresare, continuând cu tortura fizică, care nu rareori se manifestă sub forma violului indi-

vidual sau colectiv, muncile fizice epuizante cu norme asemănătoare bărbaților, până la analize genetice asupra fertilității, experiențe medicale de tot soiul cu privire la crearea rasei pure, histerectomie, iată tratamentul oferit femeilor în lagăre. Tortura, de orice natură, urmărirea umilirea demnității femeii-mame „prin agresarea anatomiei feminine, producându-se, mai ales atunci când era vorba de multi-viol, metamorfoza dorită de autorități: femeia nu mai era sfântă, ci impurificată în mod repetat”. [Cesereanu, 2001: 154]

În Gulag, pentru a supraviețui, femei de toate condițiile sociale își caută un „ocrotitor” atâta timp cât au căutare. Nu mai contează pu-doarea, oprobriul societății – căci lagărul are legile lui –, fidelitatea față de soți, care poate fi apreciată sau nu. Ce preț mai are pentru un bărbat fidelitatea unei moarte? De aceea, femeia în lagăr, condamnată la 10-20-25 de ani de muncă grea, face orice pentru a *supraviețui*.

Un alt preț al supraviețuirii este graviditatea. Unele deținute preferă să rămână însărcinate pentru a mai scăpa de greutate, pentru a se odihni, chiar dacă nu știu ce se va întâmpla cu acel copil mai târziu. (Cele cu o perioadă scurtă de detenție 3-5 ani speră să-i poată regăsi la un orfelinat, atunci când vor fi eliberate.) Soljenițin dă multiple exemple în acest sens (*Gulag II, cap. 8 Femeia în lagăr*). De regulă, procedeul era următorul: cu o lună înainte de naștere, femeia este transferată într-un spital cu secție de maternitate din lagăr. După naștere este trimisă într-un lagpunkt special destinat „mămăițelor” – mamki. În acest lagpunkt mămăițele trăiesc și muncesc așteptând momentul când vor fi duse să alăpteze. Copiii se află într-un „orașel al copiilor” sau la „casa papă-lapte”. O dată înțărcați, femeile nu mai au dreptul să-și vadă copiii, decât în cazuri excepționale când devin „modele de hărnicie și disciplină”. Micuții sunt ținuti în orașelul copiilor încă un an, iar cei care supraviețuiesc sunt trimiși într-o casă de copii normală, cu slabe speranțe că vor mai fi vreodată găsiți de mame (care nici nu se sinchiesc uneori să-i caute – cazul deținuților de drept comun).

În lagărele naziste, nou-născuții sunt uciși imediat sau sunt folosiți drept cobai, iar femeile a căror soartă nu diferă prea mult de cea a femeilor din lagărele sovietice, au alt statut conferit de rasă, naționalitate și vechime în lagăr. Puține evreice au scăpat de camerele de gazare, deoarece fie prin căsătorie, fie datorită presiunilor politice din țările ocupate de nazism s-au convertit la creștinism, preferând să-și facă „uitată” ascendența. Dar, de regulă, în cazul deținuților evrei, fie de sex feminin, fie de sex masculin, nu mai exista întoarcere din lagărele

morții de la Chelmno, Belzec, Sobibor, Treblinka, Majdamk sau Auschwitz-Birkenau.

Apartenența „rasială” în primul rând determină raporturile sociale din interiorul lagărelor. Aceste raporturi reflectă opoziția dintre ființa umană adevărată (arianul) și „subomul (nearianul și slavul, cu precădere, și „antiomul” evreul).

Chiar și deținutele/deținuții de drept comun germane(i) se considerau a fi recuperabile(i), deoarece prin rasă, prin gene dețineau ceva din scânteia sacră a focului divin.

În al doilea rând există o ierarhie a națiunilor prezente în lagăr, după cum urmează: germanii și austriecii, apoi luxemburghezii și cehii care erau considerați slavi germanizați sau germanizabili. Danezii, norvegienii, flamanzii, în virtutea unor presupuse rădăcini ariene, se bucurau de aprecieri pozitive. Îi urmau francezii și italienii, iar la baza piramidei se aflau suboamenii rușii, țigani și evreii. O excepție de la regulă o constituie polonezii care, deși slavi, au obținut posturi bune în administrația interioară a lagărelor, datorită faptului că alcătuiau majoritatea populației concentraționale în primele luni de la începutul războiului (1 septembrie 1939). O dovadă în acest sens o aduce Germaine Tillion; (absolventă a unor studii de psihologie, arheologie și etnologie, care se va implica în mișcarea de Rezistență franceză, va fi arestată în august 1942 și deportată la Ravensbrück în octombrie 1943).

„La Ravensbrück ...polonezele erau (după SS-iști) stăpânele lagărului. Erau cele mai vechi. Lagărul fusese construit, în parte, de ele. Ocupau aproape toate posturile importante”. [Kotek, Rigoulot, 2002: 318]

O altă mărturie, care confirmă statutul de excepție al polonezilor, este dată de infirmiera evreică Elzbieta Pikut, care a supraviețuit ororilor de la Auschwitz dându-se drept creștină. Ea a descris cât de contaminate erau de antisemitism deținutele poloneze care aveau în îngrijire și copii evrei bolnavi, pe care nu ezitau să-i trimită la moarte: „Sunt doar niște mici jidani!”.

Rasismul și naționalismul inspirat de germani era puternic resimțit de deținuții lagărelor. Practicând vechiul dicton „divide et impera”, SS-iștii ațâțau vechile conflicte religioase și naționaliste dintre deținuți, ceea ce le servea de minune. Astfel, germanii îi considerau pe polonezi fasciști; polonezii vedeau în orice german un dușman. Comuniștii diferitelor naționalități îi urau pe comuniștii germani pentru că nu știuseră să facă o revoluție adevărată. Tot polonezii vedeau în francezi petainiști, adepți ai colaboraționismului, ai guvernului de la

Vichy, iar rușii, prizonieri sovietici de război, le provocau o puternică ură antirusă și anticomunistă.

Chiar și în lagăr, pe lângă aspectele rasiale, naționale și naționaliste de ierarhizare, mai existau și criterii politice de departajare și de obținere a avantajelor.

În perioada 1933-1936 deținuții politici ai lagărelor naziste au fost asociați ai puterii, deoarece ei constituiau majoritatea. Începând cu anul 1936 pierd treptat din putere o dată cu afluxul masiv de deținuți de drept comun, numiți și „verzi”. SS-iștii au știut să contrabalanseze, în favoarea lor bineînțeles, creșterea puterii verzilor – criminali, escroci, pederăști (devianți sexuali) față de declinul puterii deținuților politici. Pentru posturile ce impuneau măsuri „disciplinare” extreme, verzii erau cei mai potriviți. Preluăm informația din *Secolul lagărelor* în care este amintită butada lui Höss potrivit căreia „într-un lagăr, zece funcționari verzi sunt mai buni decât o sută de SS-iști”. [Kotek, Rigoulot, 2002: 323]

Din 1943, roșii (și aici, în acest moment roșii nu mai sunt reprezentați doar de deținuții politici – opozanți ai regimului nazist, ci și de comuniști francezi, germani, spanioli, italieni etc.) revin la putere deoarece prioritățile SS-iștilor s-au schimbat. Pentru îngrijirea și supravegherea aparatului de represiune ei au avut nevoie de verzi. Ca să aplici lovituri de băta și să ucizi oameni în bătaie nu era nevoie de diplomă. Acum, în 1943 când accentul se pune pe producție și pe muncă deținuții politici, în general mai instruiți și calificați pe meserii, sunt cei mai apti să conducă. Administrația roșilor era sensibil mai bună decât cea a verzilor, ceea ce le-a permis unor oameni, care nu erau nici criminali sadici, nici bandiți, să salveze vieți omenești. Este drept că au salvat, în primul rând, tot pe comuniști ... dar, nu toți puteau fi salvați. Cu toate că majoritatea supraviețuitoarelor infernului concentraționar recunosc lupta dusă în clandestinitate de roșii în lagăre, organizarea rezistenței de către aceștia, totuși supunem unei aspre judecăți morale criteriile „selecției comuniste”, de această dată, în rândurile deținuților. Cu ce era mai bun un comunist salvat de deținutul-funcționar, decât un necunoscut, dar care putea fi un geniu? Apoi însuși deținutul-funcționar nu este cumva vinovat alegând pe altcineva și substituindu-se astfel călăilor naziști ale căror ordine le îndeplinea? Cine-i dă lui drept de viață și de moarte asupra celorlalți, căpătând la rândul său statutul de călău? A fost un adevărat „ales”?

Judecata unor supraviețuitori la adresa funcționarilor comuniști este severă și fără drept de apel. Preotul Leloir, luptător al Rezistenței în Ardeni și deportat la Buchenwald, condamnă cu fermitate:

Sub teroarea SS domnește altă teroare,  
A guverna fără iubire a fost totdeauna o greșeală  
Prietenii, iertați-mi amărăciunea din această seară,  
La crematoriu a fost ars un fiu al Rezistenței. [Kotek, Rigoulot, 2002: 336]

Pe de altă parte, Robert Jay Lifton care face o analiză a psihologiei genocidului consideră că, indiferent de comportamentele individuale, trebuie făcută în mod necesar distincția între amenințarea potențială la care erau supuși deținuții, în timp ce naziștii erau potențiali amenințatori. Or, după părerea noastră, această distincție este mult prea simplistă. Nu numai naziștii erau „potențialii amenințatori”, ci toți ceilalți deținuți, indiferent că erau politici sau de drept comun, indiferent de apartenența lor politică, de naționalitate etc. reprezentau o permanentă amenințare. Vom da un exemplu grăitor în acest sens: Margarete Buber-Neumann, ajunsă în lagărul de la Ravensbrück după o perioadă de detenție în Gulag, a fost tratată ca o ciumată de către șefele comuniste de blocuri care instauraseră o teroare ascunsă față de troțkiști sau presupuși ca atare. Prietenei sale cehe, Milena Jesenska, i s-a cerut să întrerupă orice relație cu ea pentru motivul că răspândește „cele mai nerușinate minciuni despre Uniunea Sovietică”. Alegând prietenia Margaretei, Milena și-a atras ura stalinistelor care au persecutat-o timp de patru ani cât a stat în lagăr până a murit.

Un alt exemplu, înfricoșător de data aceasta, reliefează cu tărie condițiile dezumanizării totale a deținuților dincolo de orice sentimente sau valori morale. Este cazul prizonierilor de război sovietici care au fost reduși la o stare de animalitate în lagărele naziste.

Ajunși în lagărul de la Auschwitz epuizați de oboseală, muncă și foame „cădeau ca muștele. Pur și simplu rușii nu mai erau fizic capabili să mai facă ceva. Apatici, se învâteau în cerc, fără nici o țință sau se ascundeau într-un colț liniștit ca să poată înghiți ceva ce se putea mânca, găsit din întâmplare, sau ca să moară în liniște”. Rudolf Hös, comandantul de la Auschwitz, își continuă relatarea: „Cazurile de canibalism nu erau rare la Birkenau. Am văzut chiar eu un rus lungit într-un maldăr de cărămizi, căruia i se tăiase burta cu ceva ascuțit și căruia îi lipsea ficatul. Se omorau între ei ca să pună mâna pe ceea ce se putea mânca... Nu mai erau oameni. Ocupați continuu să gă-

sească ceva de mâncare, se transformaseră în animale”. [Kotek, Rigoulot, 2002: 264-265]

În Uniunea Sovietică nu există camere de gazare, nici lagăre de exterminare, ceea ce nu înseamnă că sunt locuri preferabile față de lagărele naziste. Aici, înfometarea, bolile netratate, frigul, munca epuizantă la construcția „mărețelor realizări ale patriei socialiste”ucid cu tot atâta cruzime ca și gazul, deși mai lent.

„E greu să spui ce este mai puțin uman, să gazezi persoanele în cinci minute sau să le extermini treptat prin foame, într-o perioadă de trei luni”, va declara Margarete Buber-Neumann la procesul lui D. Rousset.

Pentru Soljenițin problema este clară: *lagărele au fost inventate pentru exterminare*. Exterminarea este, pentru el, esența sistemului concentraționar sovietic. Referitor la Bêlomorkanal afirmă: „Stalin avea nevoie să aibă undeva un mare șantier de construcții care să folosească deținuți, un șantier care să înghită o mare cantitate de mână de lucru și de vieți (surplusul de oameni datorat «deschiaburizării», cu siguranța unei camere de gazare, dar, în plus, economică...”. Apoi, adaugă mai aspru: „Asta era mașina de ucis. Duceam lipsă de gaz ca să facem camere de gazare”.

Diferența constă în locul ocupat de condamnarea la moarte în raport cu programul fiecărui regim. Sovieticii, înscriindu-se într-un cadru istorico-social global, în spiritul umanismului socialist și al grijii față de oameni, recurg la „selecția naturală – cei mai slabi mor de pe urma foametei, a frigului, a bolii și a epuizării. Naziștii, invocând principii biologice, practică selecția artificială în lagărele morții. Atât pentru unii, cât și pentru alții viețile omenești nu au nici o valoare.

### Bibliografie

- Cesereanu, Ruxandra, *Panopticum. Tortura politică în secolul XX*, Institutul European, Iași, 2001.  
Kotek, Joël, Rigoulot, Pierre, *Secolul lagărelor*, Editura Lucman, București, 2002.  
Todorov, Tzvetan, *Memoria răului, ispita binelui. O analiză a secolului*, Curtea Veche, București, 2002.  
Soljenițin, Alexandr, *Arhipelagul Gulag*, Univers, București, 1997.